

animali haec sunt, hinc Graeci a vita ζῷον, Romani ab anima animal nominarunt.

Sed cur deum animal Aristoteles appellavit, facile dignosci ab homine potest, qui usum et vernaculos, ut ita dixerim, mores Graeci sermonis 5 teneat. Non enim suo ipse iudicio et investigatione compertum hoc ita esse asserit, sed φαμέν dicit, hoc est dicere solemus deum esse animal sempiternum, optimum, ut ex publica opinione confessum accipiat animal esse, cui aevum continuum ipse attribuat, quod per demonstrationem iam coeperit, aut certe ut suae demonstrationi vulgarem etiam opinionem con- 10 gruere ostendat, quod saepenumero ita facere consuevit. Ad quem sensum et divus Thomas exponens: »Appellat, inquit, Aristoteles deum animal sempiternum, optimum, quia vulgo ita dicebatur. Vita enim in solis animalibus manifeste nobis sentitur. Quae cum illi praecipue competat, proinde animal dictus est.« Sic divus Thomas, quamquam Albertus 15 caeli motorem dici animal errori Aristoteli ascribit. Ita constat Aristotelem animal voluisse, non vitam dicere. Sed adversarius non usquequaque peritus Graeci sermonis nec animadvertens, quem ad modum Aristoteles in docendo procedat, damnat et emendat interpretes et, quae nunquam addiscere ipse potuit, docet alios.

20 Cap. XV. Quod mysterium trinitatis nec ad Platonem nec ad Aristotelem referendum est, quamvis apud Platonem aliqua huius rei significatio sit.

Secundi capitis crimen est, quod Plato nihil de trinitate divina sentire 15, 1 potuerit, cum Aristoteles aperte intellexerit trinitatem esse in deo ex solo vestigio impresso in rebus creatis. Quod ita probat: »Per vestigium, in- 25 quit, potest intellegi vestigiatum, cum vestigium sit similitudo vestigiati. Ergo Aristoteles, qui res naturales et creatas intellexerat, trinitatem etiam intellexit.« De cognitione trinitatis, quod ad hos philosophos pertinet, dixi satis secundo volumine. Cuius loci summa haec est, ut mysterium trinitatis non sit referendum nisi ad nostrae fidei auctores. Si quid tamen 80 significationis et cuiusdam suspicionis tantae rei vel in exteris auctoribus quaerenda sit et notanda, longe plura expressioraque indicia comperiri apud Platonem quam apud Aristotelem possunt. Quod cum satis suo loco ostensum sit, hic argumentum solum adversarii, quo Aristotelem probare conatur aperte cognovisse trinitatis divinae rationem, refellere debeo, quia

12 Thom. Aq. In Methaph. XII. lectio 8. | 28 cf. Georg. Trap. Comparationes II. 3.

ἡμετέρων καὶ τῆς πίστεως διδασκάλων τῇ γνώμῃ τε καὶ κρίσει ὑπάρχοντας. »ἐκ τῆς τῶν φυσικῶν, φησί, πραγμάτων γνώσεως τὴν τριάδα γινώσκεισθαι δυνατόν.« ἀλλ' οὐχ οὕτω Βασίλειος, οὐ Γρηγόριος, οὐκ Ἀμβρόσιος, οὐχ Ἰλάριος. οὐδεὶς ὅλως τῶν διδασκάλων, ἄνθρωπε, τοῦτό σοι συγχωρήσει »μὴ νομισάτω μηδεὶς, φησί [Βασίλειος καὶ] Ἰλάριος, ἰδίᾳ εὐφυῆ γινῶναι δυνα- 5
θῆναί ποτε τὸ τῆς τριάδος μυστήριον.« ἀδύνατον δοκεῖ Ἀμβροσίῳ τὸ ἄρρητον τῆς θείας γεννήσεως μυστήριον γινώσκεισθαι. »ἐλλείπει ὁ νοῦς, ἡ φωνὴ ἐπέχεται.« »Χριστοῦ γέννησις ἢ μὲν οἰκεία καὶ πρώτη καὶ ἰδίᾳ τῆς αὐτοῦ
V 108 θεότητος, φησὶν ἔτι Βασίλειος, σιωπῇ τιμάσθω.«

2 Θωμᾶς τε ὁ θεῖος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἐπιτομῶν βιβλίῳ, ζητήματι τρια- 10
κοστῷ δευτέρῳ, κεφαλαίῳ πρώτῳ· »ἀδύνατόν ἐστι, φησί, τῷ φυσικῷ λόγῳ πρὸς γινῶσιν τῆς θείας τριάδος ἀναχθῆναι.« »οἱ τ' ἐπιχειροῦντες δεικνύουσι τριάδα προσώπων ἐκ τῶν φυσικῶν ὁρμώμενοι λόγων τῇ πίστει λυμαίνονται. πρῶτον μὲν ἀφαιρούμενοι αὐτῆς τὸ ἀξίωμα. ἔστι γὰρ αὐτῇ πραγμάτων ἀοράτων, πάντα λόγον ὑπερεχόντων, ὡς ὁ ἀπόστολος ἐν τῇ πρὸς Ἑβραίους· 15
πίστις ἐστὶ πραγμάτων, οὐ φαινομένων. δεύτερον ἀποτρέποντες τοὺς ἀνθρώπους ἐκ τῆς τοῦ ἐσχάτου τέλους αὐτῶν ἐπιτεύξεως. ὅταν γὰρ μὴ ἱκανοὺς μηδ' ἰσχυροὺς ἀποδιδῶσι λόγους, καταγελῶνται ὑπὸ τῶν ἀπίστων νομιζόντων ἡμᾶς ἐκείνοις μόνοις τοῖς τοιούτοις λόγοις πεποιθότας οὕτω πιστεύειν, ἅπερ οὖν παρελάβομεν πίστει, οὐκ ἄλλως ἢ διὰ μαρτυριῶν τῆς 20
θείας γραφῆς καὶ τῶν διδασκάλων δεικτέον παρὰ τοῖς παραδεχομένοις αὐτὴν τε καὶ κείνους, παρὰ δὲ τοῖς ἄλλοις ἀρκείτω ὑπεραπολογεῖσθαι καὶ δεικνύειν μὴ ἀδύνατα εἶναι τὰ παραδεδομένα ὑπὸ τῆς πίστεως.« ταύταις οὖν ταῖς ἀληθεστάταις τῶν ἁγίων διδασκάλων ἡμῶν μαρτυρίαις σαφῶς δεικνυταὶ πρῶτον μὲν τὴν τριάδα ἀδύνατον εἶναι φυσικοῖς γινῶναι λόγοις, 25
ἔπειτα τοὺς τοιούτους τῶν λόγων τὰ μάλιστα τῇ πίστει λυμαίνεσθαι, τρίτον ὡς καὶ τοῦ καταγελασθαι τὴν πίστιν αἰτίους ὄντας τοὺς λόγους τοὺς γε τοιούτους, τελευταῖον μαρτυρίαις μόνον τῶν διδασκάλων καὶ τῆς ἱερᾶς γραφῆς δυνατόν εἶναι δεῖξαι τὴν ἐν τοῖς θείοις τριάδα. οἷς ἅπασιν τὰναντιώτατα φανερώς ὁ κατήγορος οὐκ αἰσχύνεται λέγων. σαφέστερον δὲ ὁ 80
αὐτὸς οὗτος διδάσκαλος τοὺς φιλοσόφους μὴ γινῶναι δεικνύσει μηδ' ὅλως τὰ ιδιώματα τῶν θείων προσώπων ἐξ ἐκείνων τῶν τοῦ Παύλου ἐν τῇ πρὸς Κορινθίους λόγων, οἷς φησὶν ἐκεῖνος· »λαλοῦμεν σοφίαν θεοῦ ἀποκεκρυμμένην,« »ἣν οὐδεὶς ἔγνω τῶν ἀρχόντων τοῦ κόσμου τούτου.« ἄρχοντας γὰρ ἀντὶ φιλοσόφων ἐνταῦθα νοεῖσθαι φησὶν ὁ Θωμᾶς. ὁ τε θειότατος καὶ 85

V 108^v σοφώτατος Λύγουστίνος ἐν τῷ πρώτῳ τῶν περὶ Τριάδος· »ἡ ἡμετέρα, φησί, διάνοια ἐξασθενεῖ πρὸς τὸ λαμπρότατον ἐκεῖνο φῶς ἐνατενίζουσα, εἰ μὴ τῇ θεῖᾳ δικαιοσύνῃ καθαίροιτο.« ἀλλ' ὁ ἐναντίος τοῖς ἰδίῳις θαρρῶν λογισμοῖς οὐκ ἐπιστρέφεται τῶν ἁγίων οὐδ' ὧν λέγουσι, λόγον οὐδένα ποιεῖται. »μᾶλλον δέ, φησί, δύναται παρ' ἐμοὶ λόγος εἰς ἡ μυρία μυρτυρίαι τῶν διδα- 40
σκάλων. ἀπόκριται γὰρ, φησί, πρὸς τὸν λόγον ἢ ὁμολόγησον ἡττηθῆναι.«

3 Ἄλλ' ἴδωμεν, ὅσον ἰσχύουσιν οὗτοι οἱ καλοὶ αὐτοῦ λόγοι. »ἐν τοῖς φυσικοῖς, φησί, πράγμασιν, ὧν Ἀριστοτέλης τὴν γινῶσιν ἠκρίβωκεν, ἔστιν

contra theologorum nostrorum sententiam est. Dicit ex rerum peritia naturalium cognitam esse trinitatem divinam, cum divus Hilarius libro de Trinitate dicat: »Non putet homo sua intellegentia generationis sacramentum posse cognoscere.« Divus Ambrosius: »Impossibile est generationis
5 scire secretum; mens deficit, vox silet.«

Divus Thomas in prima parte, quaestione trigesima secunda, articulo primo: »Impossibile est, inquit, per rationem naturalem ad cognitionem trinitatis divinae pervenire.« »Et qui probare enititur trinitatem personarum naturali ratione, fidei derogat. Primum quantum ad dignitatem, cum fides
10 de rebus invisibilibus sit, quae humanam excedunt rationem, ut apostolus epistula ad Hebraeos: Fides, inquit, de non apparentibus est. Mox quantum ad utilitatem invitandi ad fidem homines. Cum enim rationes non cogentes inducat, incidit certe in irrisionem infidelium. Putabunt enim nos illi rationibus tantum his inniti et propterea ita credere. Quae igitur
15 ex fide sunt, non nisi per auctoritates probari debent apud eos, qui auctoritatem recipiant, apud ceteros vero satis est defendisse, ut impossibile non sit, quod a fide praedicatur.« Quibus gravissimis ac verissimis sanctorum virorum testimoniis latissime patet primum trinitatem cognosci ratione naturali impossibile esse, secundum plurimum derogari fidei ex
20 huiusmodi ratione, tertium fidem irrideri, quartum auctoritatibus tantum sacris posse probari trinitatem. Contra quae adversarius palam scribere audet. Expressius item sanctus idem demonstrat philosophos non cognovisse propria divinarum personarum ex auctoritate Pauli epistula ad Corinthios: »Loquimur dei sapientiam, inquit, quam nemo principum huius saeculi
25 novit.« Principes enim pro philosophis ibi accipi confessum est. Divus quoque Augustinus primo de Trinitate: »Mentis nostrae acies invalida, inquit, in tam excellentissimam lucem figitur, nisi per iustitiam dei emundetur.« In hac eadem sententia est et divus Basilius homilia super scripto illo: In principio erat verbum, et divus Gregorius Nazianzenus cum locis
30 pluribus aliis, tum sermone de Divinitate et altero sermone de Filio. Sed adversarius, qui suo argumento fretus, quid sancti auctores scripsissent, minime curat: »Plus valet, inquit, apud me ratio una quam multae auctoritates. Responde ad rationem, inquit, aut te victum fatere.« Quae suae rationi confidens hic verba et impetum facit.

85 Sed quantum valeat eius ratio, videamus. In rebus naturalibus, quas Aristoteles novit, vestigium esse trinitatis atque ita cognitam esse trini-

29 Basil. Hom. 16 (Migne P. gr. 31, 471 sqq.) | 30 Greg. Naz. Orat. 28, 29, 30. (Migne P. gr. 36, 25 sqq.)

5 cf. Hilar. De Trinitate XI. (Migne P. lat. 10, 405 A) | 7 cf. Ambr. De Fide I, 10; 12 (Migne P. lat. 16, 543 C; 547 A) | 8 cf. Basil. Adv. Eunom. I. (Migne P. gr. 29, 517 A) | 11 Thom. Aq. Summa theol. I. quaest. 32. art. 1. | 16 cf. Hebr. 11, 1. | 33 I. Cor. 2, 7. | 36 cf. Aug. De Trinitate I. 1. (Migne P. lat. 42, 819—821). | 40 cf. Georg. Trap. Comparationes II. 1.

ἴχνος τριάδος, καὶ διὰ τοῦτο καὶ τὴν τριάδα γνωστὴν Ἀριστοτέλει γενέσθαι. *
 ἀλλ' ἴχνος μὲν τῆς τριάδος εἶναι ἐν τοῖς δημιουργήμασιν εἴτε τοῖς φυσικοῖς
 πράγμασιν ἀληθές ἐστι. τί δὲ καὶ τίνα τρόπον ἂν εἴη τοῦτο τὸ ἴχνος καὶ
 οἷαν ἐμποιεῖν δύναιτ' ἂν γνῶσιν, ἐπισκεψώμεθα, ἵνα τούτων ἐγνωσμένων
 φανερόν γένηται, εἰς οἷαν καὶ ὅσαν πλάνην ἐξώκειλεν ὁ ἐναντίος τὸν τοῦ 5
 ἴχνους ἀγνοῶν λόγον. τὸ τοίνυν ἴχνος ὑπὸ τῶν θεολόγων καὶ διδασκάλων
 τῆς ἐκκλησίας ἀπὸ τῶν σωματικῶν μετενεχθέν ἀναλογίας τινὶ λόγῳ καὶ
 ἐπὶ τῶν θείων μεταφορικῶς λέγεται. καὶ ὡσπερ τὸ τοῦ σώματος ἴχνος
 ἀμυδρῶς τε καὶ ἀτελῶς τὰ οὐ ἐστὶν ἴχνος παρίστησιν, οὕτω καὶ τὸ τῆς
 τριάδος μυστήριον ἀτελέστατα ἐν τοῖς δημιουργήμασιν ἐνεστίν. ὡσπερ γὰρ 10
 οἱ τὸ τοῦ ποδὸς ἴχνος τοῦ ἀνθρώπινου ὀρῶντες γινώσκουσι μὴ βοῶς μηδ'
 ἵππου ἀλλ' ἀνθρώπου εἶναι ἴχνος, τίνος δ' ἂν εἴη εἴτε Σωκράτους εἴτε
 Πλάτωνος, οὐδαμῶς γινῶναι δύνανται, οὕτω καὶ ὁ μεταφορικῶς ἐν τῷ δημι-
 ουργήματι τῆς πρώτης αἰτίας ἴχνος ἐνεῖναι φαμεν, τύπος μὲν τις ἐστίν, ὃ τὰ
 οὐσιωδῶς ἀποδιδόμενα τοῖς θείοις προσώποις γινώσκοιτ' ἂν. τὰ μέντοι ἴδια 15
 καὶ ὡς ἴδια εἰ μὴ τῇ πίστει ὡσπερ τινὶ θεμελίῳ προκαταβληθέντι ἄλλως
 γνωσθῆναι οὐ δύναται. οὐσης γὰρ καὶ ἄλλως μεγίστης τῶν ὡς ἰδίων δια-
 φορᾶς πρὸς τὰ ἴδια, οὐδ' αὐτὰ γοῦν τὰ οὐσιώδη τὸν τῶν ὡς ἰδίων ἐπιδέ-
 χονται λόγον, εἰ μὴ κατὰ ἀναφορὰν ἐννοοῖντο. ἴδιον μὲν γὰρ ἐστίν, ὕπερ
 V 109 οὕτως ἐν τῶν θείων προσώπων ἀποδίδεται, ὡς μὴ προσήκειν οὐδενὶ τῶν 20
 ἄλλων ὑποκειμένης τῆς πίστεως, ὡς ἡ πατρότης καὶ ἡ κατ' ἐνέργειαν γέννησις
 τῷ πατρὶ μόνῳ εἰσὶν ἴδια μῆτε τῷ υἱῷ μῆτε τῷ ἁγίῳ πνεύματι ὅλως ἀποδιδό-
 μενα, ἡ δὲ υἰότης καὶ ἡ κατὰ πάθος γέννησις τῷ υἱῷ, ἡ δὲ κατὰ πάθος
 ἐκπόρευσις τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ. ὡς ἴδια δ' ἐστὶ τὰ οὐσιωδῶς ἀποδιδόμενα
 μάλιστα μὲν ἐν τῷ δύνάμεις, σοφία καὶ ἀγαθότης, ἡ μὲν δύνάμεις τῷ πατρὶ, ἡ 25
 σοφία δὲ τῷ υἱῷ, ἡ δ' ἀγαθότης τῷ πνεύματι. οὐχ οὕτω μέντοι τούτων ἐκά-
 στα ἀποδιδόμενα, ὡς μὴ καὶ τοῖς ἄλλοις προσήκειν, ἀλλ' οὕτως ἴδια εἶναι,
 ὡς μηδὲν ἤττον καὶ κοινὰ εἶναι καὶ οὐσιώδη. τὰ αὐτὰ γὰρ καὶ μὴ ἀναφορικῶς
 πρὸς τι τῶν θείων προσώπων λεγόμενα, ἀλλ' ἀπλῶς (ὡς) δύνάμεις, σοφία καὶ
 ἀγαθότης ἀπολελυμένως νοούμενα οὐσιωδῶς τῇ θείᾳ ἀποδίδονται φύσει. 80

* Ἐνεῖναι τοίνυν ἐν τοῖς δημιουργήμασιν οὔτε τῶν ἰδίων οὔτε τῶν
 ὡς ἰδίων, καθ' ὅσον ὡς ἴδιά ἐστίν, ἴχνος τιθέμεθα, ἀλλὰ τῶν οὐσιωδῶν,
 οἷς καὶ μόνοις οἷόν τισι προδρόμοις ἀτελέσι καὶ στοιχειώδεσι πρὸς τὴν τῆς
 θείας φύσεως γνῶσιν, ἐφ' ὅσον ἀνθρώπῳ δυνατόν, ἀναγόμεθα. καὶ τοῦτο
 τριχῶς. ἡ γὰρ ὡς εἰκῶν ἐπὶ τὸ παράδειγμα ἀναφέρεται ἡ κτίσις ἐπὶ τὸν 85
 θεόν, ὅπερ ἐστὶ ἡ θεία ἰδέα, ἡ ὡς παραχθέν ἐπὶ τὸν παράγοντα ἡ ὡς
 τεταγμένον ἐπὶ τὸ τέλος κατὰ μέτρου ἀναφορὰν. ἕκαστον γὰρ μετρεῖται τῷ
 ἑαυτοῦ τέλει. οὔτε μὴν ἐστὶν ἀκριβῶς νοεῖσθαι τὸ ἴχνος, εἰ μὴ τῷ τριττῷ
 τούτῳ τῶν σχέσεων γένει, ἐπεὶ μὴ ἀρκεῖ τούτων ἕκαστον κατὰ τὸν θεῖον Αὐ-
 γουστῖνον ἐν τῷ ὀγδοήκοντα τριῶν ζητημάτων βιβλίῳ, ζητήματι ἑβδομηκοστῷ 40
 τετάρτῳ. ταύταις οὖν ταῖς τριτταῖς σχέσεσιν οἱ θεολόγοι περὶ τῶν ὡς
 ἰδίων διαλέγονται. τὰ γὰρ τοῖς κτίσματα τῇ μὲν τῆς εἰκότος σχέσει πρὸς
 τὸ παράδειγμα ἀναφέρονται — τοῦτο δὲ τῷ υἱῷ ἀπονέμεται — τῇ δὲ τῆς προ-

tatem ab Aristotele ait. Vestigium trinitatis esse in creaturis sive rebus naturalibus certum est. Sed quid et quem ad modum hoc vestigium sit et quantum cognitionis afferre possit, cogitemus, quo eius ratione exposita perspicuum sit, in quantum errorem inciderit adversarius in ratione vestigii
 5 definiendi. Vestigium itaque a theologis translatum a rebus corporeis analogiae quadam ratione accommodatum divinis est. Atque ut corporis vestigium perobscure ac imperfecte repraesentatur, sic divinitatis vestigium admodum imperfecte in creatura est. Nam ut, qui vestigium pedis humani viderit, intellegit quidem non equum, sed hominem esse, qui impresserit,
 10 verum quisnam sit Socratesne an Plato, intellegere nequit, ita et, quod metaphora vestigium primae causae in creatura haberi fatemur, impressio quaedam est, qua essentialia attributa divinis personis cognosci possunt. Appropriata vero et propria non nisi fide quasi fundamento subiecta recipi possunt. Cum enim summa apud theologos differentia inter propria
 15 et appropriata divinarum personarum est, tum ne ipsa quidem essentialia rationem appropriatorum recipiunt, nisi per relationem intellegantur. Proprium namque id esse volunt, quod ita uni personae conveniat, ut nullo modo salva fide possit attribui alteri, ut paternitas et generatio activa patri attribuuntur propria nec filio ullo pacto aut spiritui sancto communicantur,
 20 filiatio autem et generatio passiva filio, spiratio vero passiva spiritui sancto. Appropriata autem esse attributa essentialia ut potentiam, sapientiam, bonitatem. Quae non ita attribuuntur, ut potentia sit in patre et nullo modo in ceteris personis, sapientia in filio tantum, bonitas in spiritu tantum, sed ita, ut communia omnibus atque essentialia sint. Essentialia vero ipsa
 25 ita intellegi, ut nulla cum relatione adhuc ad personas deo attribuuntur ut potentia, sapientia, bonitas absolute divinae naturae attributa.

Cum itaque vestigium trinitatis in rebus his creatis inesse fatemur, non priorum aut appropriatorum, qua appropriata sunt, vestigium intellegimus, sed essentialium, quibus et ducimur ad dei cognitionem velut
 30 praevis quibusdam sive erudimentis sive elementis, quoad naturae humanae imbecillitas divinas res assequi potest, idque triplici ratione. Aut enim ut assimilatum ad exemplar refertur creatura ad deum, quod idea divina est, aut ut productum ad productorem aut ordinatum ad finem relatione mensurae. Suo enim quodque fine mensuratur. Nec vero vestigium in-
 35 tellegi integre potest nisi triplici hoc respectus genere, cum singula non sufficiant auctore divo Augustino libro octoginta trium quaestionum, quaestione septuagesima quarta. His igitur tribus respectibus theologi considerant appropriata divinis personis, quippe cum creatura respectu similitudinis repraesentet exemplar, quod filio appropriatur, respectu productionis

29 <ὄς> ex versione Latina supplevi

41 cf. Aug. De diversis quaestionibus LXXIV (Migne P. lat. 40, 85 sq.)

όδου πρὸς τὴν δύναμιν, ἢ τῷ πατρὶ ἀποδίδοται, τῇ δὲ τοῦ τέλους πρὸς τὴν ἀγαθότητα, ἢ τῷ πνεύματι ἀπονέμεται. ἃ δὴ καὶ ἄλλοις ἔσθ' ὅτε J109^v ὀνόμασι λέγονται, εἴτε τῷ οὐσίας, δυνάμεως καὶ ἐνεργείας, εἴτε τῷ ἀριθμοῦ, σταθμοῦ καὶ μέτρου, εἴτε τῷ ἐνότητος, εἶδους καὶ τάξεως. δι' ἃ πάντα γενικόν τι καὶ οἶον κανόνα περὶ τῶν τοῦ ἔχνου μερῶν δυνατὸν ἀποδοῦναι, 5 τὸ πάσας δηλαδὴ τὰς τελειότητας τὰς εἰς τὴν τριάδα ἀναχθῆναι δυναμένας ὑπὸ τινι ἀλλήλων πρὸς ἀλλήλα ἐπιπλοκῇ τε καὶ κοινωνίᾳ ἔχνος ποιεῖν δύνασθαι, οἶον ἐν τῷ ἐκ τῆς οὐσίας προίεναι τὴν δύναμιν ὡς ἐκ τοῦ πατρὸς ὁ υἱός, καὶ ἐξ οὐσίας καὶ δυνάμεως τὴν ἐνέργειαν ὡς ἐκ πατρὸς καὶ υἱοῦ τὸ πνεῦμα τὸ ἅγιον, καὶ ταύτῃ τοῖς τρισὶ τούτοις συμπληροῦσθαι τὸ ἔχνος. 10 δῆλον δὲ καὶ ὅτι λόγῳ τῆς εἰκόνης διαφέρει τὸ ἔχνος. τὸ μὲν γὰρ ἔχνος ἀτελῶς καὶ τῷ τοῦ εἶδους λόγῳ παρίστησιν, ὡς εἴρηται, τὸ οὐ ἔστιν ἔχνος, ἢ δὲ εἰκῶν τελεώτερον εἴ γε τῷ τοῦ ἀτόμου λόγῳ παρίστησιν τὸ παριστάμενον, ὡς δυνατὸν περιγράφεσθαι, εἶναι παραστατικόν τινος ὅλου, τοῦτο μὲν εἶδει, τοῦτο δὲ καὶ ἀριθμῶ μιμούμενον ἐκεῖνο τὸ οὐ ἔστιν εἰκῶν. 15

5 Ἄλλ' ἐκεῖσε ἐπάνειμι. ἀναχθέντας φημί διὰ τοῦ ἔχνου ἐπὶ τὰ οὐσιώδη τοῦ θεοῦ ἐκεῖ παύσασθαι ἀνάγκη, πλὴν εἰ μὴ τῆς πίστεως ὑποτεθείσης μελίζονα μετὰ ταῦτα θεωρήσαιμεν. δι' ὃ δὴ καὶ βοηθούμεθα μὲν ἐκ τῆς τῶν φυσικῶν γνώσεως πρὸς τὴν τοῦ θεοῦ θεωρίαν, οὐ μὴν ἐπὶ πλεον τοῦ παντοδύναμον, σοφόν, ἀγαθόν καὶ τὰ τοιαῦτα εἶναι αὐτὸν κατα- 20 νοῆσαι. τοῦτό τε εἶναι, ὅπερ ὑπὸ τοῦ ἀποστόλου διδασκόμεθα λέγοντος· »τὰ γὰρ ἀόρατα τοῦ θεοῦ τοῖς κτίσμασι νοούμενα καθορᾶται.« τὴν ἄρρητον δὲ ἐκείνην πάτρητα καὶ υἰότητα καὶ προβολὴν οὐδενὶ τρόπῳ κατανοῆσαι ὁ ἡμέτερος δύναται νοῦς. καὶ εἰ μὴ τις ὡσπερ τισὶν ἀρχαῖς τοῖς οὐσιωδῶς ἀποδιδόμενοις θεῷ χρώμενος, εἴτα τὴν πίστιν ὡσπερ τι θεμέλιον 25 καταβαλλόμενος οὕτω πειρῶτο πρὸς τὴν τῶν ἰδίων ἀφικέσθαι γνώσιν, V110 ἐπιμένειν αὐτὸν ἀνάγκη ἐν τῇ τῶν οὐσιωδῶν μόνων γνώσει καὶ τὰ ἐξωτερικὰ μόνον, οὐ τὰ εἴσω τῆς θείας φύσεως κατανοεῖν. ὅλως γὰρ ὡς τῇ τοῦ ἔχνου ἢ τῆς εἰκόνης ὁμοιότητι χρώμεθα πρὸς παράστασιν τῆς θείας τριάδος προὑποθέμενοι πρῶτον τὴν περὶ αὐτῆς ὡς ἔστι πίστιν, οὕτως ἐν 30 τῷ ζητεῖν αὐτὴν τοῖς αὐτοῖς τούτοις βοηθούμεθα καὶ ἡ ὁμοιότητι δηλοῦμεν, ὡσπερ τῷ νοῦ, λόγου καὶ θελήματος λόγῳ τὰ θεῖα διακρίνομεν πρόσωπα, ἢ ἀνομοιότητι, ὡς Αὐγουστῖνος ὁ μέγας φησὶ διὰ τοῦτο δύναμιν τὸν πατέρα καλεῖσθαι, ἵνα μὴ, ἐπειδὴ οἱ παρ' ἡμῖν πατέρες ἐξασθενεῖν διὰ τὸ γῆρας εἰώθασιν, τοιοῦτόν τι ἐπ' ἐκείνου τοῦ ἀκροτάτου καὶ θειοτάτου πατρὸς τοῦ 35 παντοδυνάμου ὑποπτεύσωμεν. ταῦτα πάντα πλατύτερόν τε καὶ σαφέστερον ὁ θεῖος Θωμᾶς ἐν τῷ πρώτῳ τῶν Ἐπιτομῶν, ζητήματι τριακοστῷ ἐνάτῳ, ἕκτῳ κεφαλαίῳ ἐπεξεργάζεται.

6 Ἐξ ὧν ῥᾶον διαγνῶναι Ἀριστοτέλη τε καὶ πάντας τοὺς λοιποὺς φιλοσόφους ἐκείνους τῶν μὲν οὐσιωδῶς τε καὶ ἀπολελυμένως τῷ θεῷ ἀποδιδό- 40 μένων τῇ οἰκείᾳ εὐφυίᾳ γνώσιν τινα λαβεῖν δυνηθῆναι, τῶν δὲ ἰδίων καὶ ὡς ἰδίων οὐδεμίαν ἐσχηκέναι ὅλως καὶ τούναντίον, οὐπερ ὁ κατήγορος οἴεται, ἐκ τῆς τῶν φυσικῶν γνώσεως εἰληφέναι. εἰ γὰρ καὶ τρισὶ προσώποις

potentiam, quae patri appropriatur, respectu spirationis bonitatem, quae spiritui sancto. Quae vel aliis nominibus interdum redduntur, nam et nomine substantiae, virtutis, operationis, et numeri, ponderis et mensurae, et unitatis, speciei, ordinis. Quam ob rem generale et veluti regula reddi
 5 de vestigii partibus ita potest, ut omnes perfectiones, quae reduci ad trinitatem possint, sub quadam mutua connexionione vestigium constituere possint, verbi gratia, cum a substantia virtus procedat sicut filius a patre, et a substantia et virtute operatio sicut a patre et filio spiritus sanctus. Ideo his tribus consumitur vestigium potest. Patet etiam, qua ratione vestigium
 10 ab imagine differat. Vestigium enim imperfecte et sub ratione speciei repraesentat, ut dictum est, imago autem perfectius repraesentat, quippe quae sub ratione individui refert, ut describi possit, quo repraesentativum sit alicuius totius tum speciei, tum particulari imitando illud, cuius imago est.

Sed redeo illuc. Cum vestigio, inquam, ad dei essentialia reducti
 15 fuerimus, finem ibi faciamus, necesse est, nisi fide subiecta maiora deinde contemplerur. Unde fit, ut invenitur quidem cognitione rerum naturalium ad dei contemplationem, sed non amplius, quam quoad deum omnipotentem, sapientem, bonum et reliqua huiusmodi intellegemus. Idque est, quod ab apostolo scriptum legimus: »Invisibilia dei cognosci ex rebus sensui
 20 subiectis.« Paternitatem vero ineffabilem illam et filiationem et spirationem nullo pacto noster attingere intellectus potest. Et nisi principiis his essentialibus attributis utendo et fidei imprimis subiectis ad priorum cognitionem enitatur, remaneat in cognitione essentialium tantum atque exteriora quaedam, non interiora divinae naturae contempletur, necesse est.
 25 Omnino ut similitudine vestigii aut imaginis utimur ad docendam trinitatem, postquam fide firma articulum tenuimus trinitatis, sic investiganda comperiendaque his iisdem iuvamur et aut similitudine designamus, quem ad modum argumento intellectus, verbi et voluntatis personas divinas distinguimus, aut dissimilitudine quadam, ut divus Augu-
 30 stinus propterea patri appropriari potentiam ait, ne, quia patres apud nos solent esse ob senectutem infirmiores, aliquid tale suspicemur in patre illo summo atque omnipotenti. Haec a divo Thoma parte prima, quaestione trigesima nona, articulo sexto plene scribuntur.

Ex quibus facile intellegi potest Aristotelem et reliquos philosophos
 35 illos essentialium attributorum dei cognitionem ex suis studiis aliquam, priorum vero aut appropriatorum nullam omnino habuisse atque oppositum eius, quod adversarius putat, assecutos ex rerum naturalium disciplina. Quamquam enim deus triplici persona distinguitur, tamen haec

28 Rom. 1, 20. [84 cf. Aug. De Trinitate VII, 1 (Migne P. lat. 42, 931—936).]
 89 cf. Thom. Aq. Summa theol. quaest. 39. art. 6.

Mohler, Kardinal Bessarion, II.

ὁ θεὸς διακρίνεται, τὰ ἔχνη μέντοι ταῦτα τὰ ἐν τοῖς δημιουργήμασιν οὐχ ἢ τρία ὑπ' ἐκείνων προήχθη, ἀλλ' ἢ εἰσιν ἐν καὶ δημιουργὸς εἰς ἀριθμῶ. ἔπεται τοίνυν τὸ τὸν ἡμέτερον νοῦν, ὃς τῷ φυσικῷ ποδηγούμενος λόγῳ τὰ θεῖα θεωρεῖ, τὰ ἐν τοῖς αἰσθητοῖς διακρινόμενα τῇ τῆς φύσεως δηλαδὴ ἀσθενείᾳ ἐν τοῖς θείοις ἐνοῦν καὶ, ἐφ' ὅσον τὰ πρότερα καὶ ἀνωτέρω διανο- 5 εῖται, ἐπὶ τοσοῦτον εἰς τὰ ἀπλούστερα καὶ ἀρχοειδέστερα ἀνιέναι. εἶπομεν δὲ τοὺς φιλοσόφους οὐδεμίαν ἐσχηκέναι γνῶσιν τῶν ὡς ἰδίων, ἐπεὶπερ, εἰ καὶ τὰ οὐσιωδῶς ἀποδιδόμενα τῷ θεῷ ἐγνώκασιν, οὐ μὴν καὶ τῷ λόγῳ τῶν ὡς ἰδίων ἀρμοζόντων οἷοί τ' ἐγένοντο ἐπιγνῶναι, ἐπειδὴ τὰ τοιαῦτα

V 110^v ἀναφορὰν τινα σημαίνουσιν, ἧτις γνωσθῆναι οὐ δύναται μὴ καὶ τοῦ ἰδίου, 10 ὕπερ ὅρος ἐστὶ, γινωσκομένου. δι' ὃ καὶ Ἀβερρόης ἐξηγούμενος τὸ ἐν τῷ λ' τῶν Μετὰ τὰ φυσικά, ὅπου φησὶν Ἀριστοτέλης τὸν θεὸν εἶναι οὐσίαν, σοφίαν καὶ ζωὴν· «ἐστὶν οὖν, φησὶν, ὁ θεὸς εἰς καὶ σοφός, ὃ λόγῳ τινὲς τριάδα εἶναι ἐν τῇ θεῖᾳ οὐσίᾳ διίσχυρίζονται καὶ πειρῶνται τὴν ἰδίαν δόξαν φυλάξαι τῷ τὸν θεὸν τρία εἶναι καὶ ἐν. ἀλλὰ φυλάξαι ταύτην οὐ δύνανται. 15 τῆς γὰρ οὐσίας ὑπὸ ἀριθμὸν πιπτούσης τὸ τῶν ὄντων ἄθροισμα ἐστὶ ἐν κατ' ἐπίνοιαν προστεθεῖσαν τῷ ἄθροίσματι καὶ ἐνοῦσαν αὐτό.»

z Οὐ δι' ὅτι οὖν Ἀριστοτέλης τὰ οὐσιωδῶς ἀποδιδόμενα ἐγνώ, τὰ αὐτὰ καὶ τῷ λόγῳ τῶν ὡς ἰδίων ἐγνώ, πολλῶν τε ἤττον διὰ τῆς τῶν οὐσιωδῶν γνώσεως ἐφικέσθαι τῆς τῶν ἰδίων δεδύνηται. πρόσθετος καὶ τὸ τὰ κτίσματα 20 ἐπὶ τοσοῦτον ἡμᾶς ἐπὶ τὴν τοῦ θεοῦ ποδηγεῖν γνῶσιν, ἐφ' ὅσον αἰτία ποιητική ἐστὶν αὐτῶν. ἡ δὲ τοιαύτη αἰτία κοινὴ πάσῃ τῇ τριάδι ἐστίν, ἐπεὶπερ ἐν τούτῳ ἐνοῦνται τὰ τρία πρόσωπα, οὐ διακρίνονται. κἀντεῦθεν ἐκ τοῦ ἀποτελέσματος οὐχὶ τριάς, ἀλλ' ἐνὰς γινώσκεσθαι δύναται, ὥσπερ καὶ τῷ θειοτάτῳ ἀρέσκει Διονυσίῳ ἐν τῷ δευτέρῳ τοῦ περὶ Θεῶν Ὀνομάτων κεφα- 26 λαίῳ κοινὰ πάσης τῆς τριάδος εἶναι πάντα τὰ αἰτιατικά, καὶ τῷ ἱερῷ Αυγουστίνῳ ἐν τῷ πέμπτῳ τῶν περὶ τῆς Πόλεως τοῦ Θεοῦ, κεφαλαίῳ ἑπτακαιδεκάτῳ. «ὥσπερ ὁ πατήρ, φησὶ, καὶ ὁ υἱὸς μία τοῦ ἀγίου πνεύματος εἰσιν ἀρχή, οὕτω καὶ τὰ τρία πρόσωπα ἅμα μία εἰσὶν ἀρχὴ δημιουργικὴ τῶν κτισμάτων.» οὐ μὴν οὐδὲ Σκότος ἀνὴρ σοφώτατος ἄλλως φρονεῖ περὶ 30 τούτου. φησὶ γὰρ παρὰ τὴν τῶν φιλοσόφων διδασκαλίαν εἶναι ἀναγκαίαν τὴν Χριστιανῶν θεολογίαν πρὸς τὴν ἀκριβῆ γνῶσιν τῶν θείων. «τὸ γὰρ ἴδιον τῆς πρώτης οὐσίας, ἧτις ἐστὶ τρισὶ προσώποις κοινὴ, οὐχ οἷόν τε νοηθῆναι ἐκ τῶν ἀποτελεσμάτων, ἀ παράγεται ὑπὸ τοῦ θεοῦ ὡς ὑφ' ἐνός, οὐ τρισυποστάτου. μείζονός τε πλάνης ἢ ὠφελείας, φησὶν, εἰσὶν αἷτια, ἅτε δὴ μη- 85 δυνός δημιουργήματος ὄντος ἐν ἀριθμῶ ἐν τρισὶν ὑποστάσεσι διακεκριμένου.» οὕτω γὰρ τὸ δημιουργεῖν ἐνὶ μόνον ἀπονέμεται, ὡς τοὺς ὑπερέχοντας τῶν

V 111 θεολόγων θαρρούντως εἰπεῖν, εἰ ἐν μόνον πρόσωπον ἦν ἐν ταῖς θείοις, ἦν ἂν ἐν αὐτῷ σοφία τελειοτάτη καὶ δύναμις, καὶ ἡδύνατο ἂν παραγαγεῖν πάντα τὰ δυνατὰ παραχθῆναι. τὸ γὰρ αἰτιατικὸν τῷ ἑαυτοῦ λόγῳ, καθ' ὅσον 40 ἐπὶ τὴν ἐξωτερικὴν ἀναφέρεται πρόοδον, οὐκ ἔχει σχέσιν πρὸς τὴν εἰς τὰ ἔσω πρόοδον, εἰ καὶ ὁ θεὸς ἀναγκαίως ἐστὶ καὶ αἰτία καὶ λόγος ἑκατέρας πρόοδου, καὶ πρότερον τῆς εἰς τὰ ἔσω ἢ τῆς εἰς τὰ ἔξω.

vestigia non sunt a tribus illis personis, in quantum sunt tres, sed in quantum sunt unum. Itaque fit, ut intellectus, qui ratione monitus naturali divina contempletur, quae in his distingui senserit, sed vitio naturalis conditionis haec unienda iudicet in divinis et, quo priora superioraque repetat, eo deveniendum censeat ad simpliciora unitioraque. Dixi philosophos nullam habuisse cognitionem appropriatorum, quoniam, etsi essentialia attributa cognoverunt, tamen non ut appropriata divinis dignoscere potuerunt, quippe cum appropriata ipsa relationem quandam designant, quae cognosci non potest, cum proprium, hoc est terminus, ignoratur. Unde 10 Averroes commentator exponens locum duodecimo Metaphysicae, quo Aristoteles deum esse substantiam sapientem et viventem fatetur: »Est igitur, inquit, deus unus et sapiens, quo argumento quidam trinitatem esse in dei substantia putaverunt, conanturque suam tueri opinionem ea ratione, quod deus sit tres et unus. Tueri tamen non possunt, quia, cum sub-

stantia fuerit numerata, congregatum entium erit unum per intentionem unientem, additam congregato.«

Non igitur, si Aristoteles attributa essentialia cognovit, eadem et ut 7 appropriata cognoscere potuit, longeque minus per essentialium cognitionem devenire ad priorum potuit. Adde, quod creaturae ducunt in 20 dei cognitionem, in quantum ille causa entium productiva est. Talis autem causa communis toti trinitati est, cum in hoc tres personae uniantur, non distinguantur. Atque ita per effectum cognosci non trinitas, sed unitas potest, ut et divo Dionysio placet capite secundo de Divinis Nominibus communia totius trinitatis esse omnia causalia, et divo Augustino in quinto 25 de Civitate Dei, capite decimo septimo. »Sicut pater et filius, inquit, ad spiritum sanctum sunt principium unum, ita omnes tres personae sunt unum principium ad producendam creaturam.« Nec vero Scotus, vir summae subtilitatis, aliter sentit, cum dicat »ultra doctrinam philosophorum esse necessariam Christianam theologiam, quoniam proprietates primae substantiae, 80 quae communicabilis in tribus personis est, intellegi non potest ex effectibus, qui a deo procedunt ut ab uno, non trino. Plusque erroris, inquit, quam commoditatis afferunt, cum nulla creatura sit una numero in tribus suppositis distinctis.« Denique ratio creandi usque adeo uni tantum tribuitur, ut summi theologi dicere non dubitarint, si una tantum esset persona, 85 adhuc in ea esse plenam sapientiam et potentiam, posseque producere omne possibile. Ita causalitas ex sua ratione, in quantum ad exteram productionem refertur, non affert habitudinem ad internam productionem, licet deus fundamentum necessario fit et ratio et causa utriusque productionis, et quidem prius internae quam externae.

9 ἐπειδὴ *scripsi* ἐπεὶ δὲ V

18 Averb. In Arist. Metaph. XII. c. 39. | 25 cf. Dionys. Areop. De Div. Nom. II (Migne P. gr. 3, 635—678). | 28 cf. Aug. De Trinitate V. 14 (Migne P. lat. 42, 921) | 80 cf. Ioh. Scot. In Sentent. Prolog. quaest. 1. schol. 4.

- § Ταύτη τοι καὶ οἱ φιλόσοφοι, εἰ καὶ τὴν τῶν πραγμάτων πρὸς τὸ ποιητικὸν αἴτιον ἀναγκαίαν σχέσιν ἐπέγνωσαν, ὅμως τὴν τῆς εἰς τὰ ἔξω προόδου σχέσιν πρὸς τὴν εἰς τὰ εἴσω οὐ κατενόησαν. τὰ τε φυσικὰ ὁμολογοῦντες παρῆχθαι, πρὸς τὴν θεῖαν ἐκείνην καὶ τὴν εἰς τὰ εἴσω πρόοδον οὐκ ἠδυνήθησαν ἀφικέσθαι τῷ νῶ. καὶ ἐπεὶ τὸ δημιουργεῖν οὐδὲν ἄλλο 5 ἐστὶν ἢ δοῦναι τὸ εἶναι, ὁ δὲ τῆς ἐνεργείας ὄρος δείκνυσι τὴν τῆς ἐνεργείας ἀρχὴν — πᾶν γὰρ τὸ ποιῶν ὅμοιον ἑαυτῷ ποιεῖ, εἰ ὁ τῆς κτίσεως ὄρος ἐστὶ τὸ εἶναι —, καὶ ἡ ἀρχὴ τῆς τῶν δημιουργημάτων παραγωγῆς τὸ τοῦ θεοῦ εἶναι ἐστίν, ὅπερ κοινόν ἐστι τοῖς τρισὶ θείοις προσώποις ὡσπερ καὶ αὐτῇ ἡ οὐσία. τὸ κτιστὸν οὖν εἶναι οὐ τὴν τριάδα, ἀλλὰ τὴν ἐνότητα τὴν 10 θεῖαν δηλοῖ. παρὰ δὲ ταῦτα ἐπεὶ ὁ θεὸς οὐ συνωνύμως, ἀλλ' ὁμωνύμως αἰτία τῶν δημιουργημάτων ἐστίν, εἴτε καὶ ὡς τὰ ἀφ' ἐνὸς καὶ πρὸς ἓν, οὔτε μὴν δύναται τὸ δημιουργήμα εἰ μὴ ἐλαχίστην τινὰ ὁμοιότητα ἔχειν πρὸς τὸν θεὸν ἐν τῇ θεῖα ἐνότητι ἰδρυμένην ἀναλογικῶς, οὐχ ἔπεται τῇ εἰ καὶ ἐν τῷ δημιουργήματι εὐρίσκεται τις τριάς, καὶ ἐν τῷ δημιουργῷ 15 εἶναι. τὰ γὰρ ἐν τοῖς κάτω καὶ τῇδε διηρημένα ἐν τοῖς ὑψηλοτέροις ἠνωμένα εἰσὶν. οὔτε μὴν φυσικῷ λόγῳ δυνάμεθά τι νοῆσαι ἐν τῇ θεῖα φύσει πληθύνεσθαι, εἴπερ τὸ ἐν τοῖς ἀποτελέσμασι πληθυνόμενον τε καὶ διακρινόμενον τοῦτ' ἐν τῇ αἰτία καθ' ὑπεροχὴν ἠνωται. ὅθεν καὶ ὁ θεῖος Ὁωμᾶς ἐν δεκάτῳ περὶ τῆς Ἀληθείας ζητήματι, τελευταίῳ κεφαλαίῳ· »εἰ καὶ ἐν 20
- V 111^v τοῖς δημιουργήμασι εὐρίσκεται τι τῶν θείων προσώπων ὁμοίωμα, ἐκ τῶν ὁμοιωμάτων ὅμως ἐκείνων οὐκ ἔξεστι συμπερᾶναι οὕτως εἶναι καὶ ἐν τοῖς θείοις, ἐπεὶ τὰ ἐν τοῖς δημιουργήμασι εὐρισκόμενα διακεκριμένα ἐν τῷ δημιουργῷ ἄνευ οἴασου ἐἰσι διακρίσεως.«
- § Ὁ δ' ἐναντίος τῶν λόγων τούτων ἄπειρος ὢν νομίζει τὸν Ἀριστοτέλη 25 τῇ τῶν φυσικῶν τούτων, ἣν ἔσχε, γνώσει καὶ τὸ τῆς τριάδος μυστήριον ἀκριβῶς ἐγνωκέναι, τὸ τῆς ἱερᾶς πίστεως καὶ θείας ἀποκαλύψεως, ὡς πάντες κοινῇ φρονούσιν οἱ τῆς ἐκκλησίας διδάσκαλοι, χάρισμα τῇ φύσει ἐπιγραφόμενος καὶ πᾶσιν ὁμῶσε τοῖς ἱεροῖς διδασκάλοις χωρῶν ἀλύτῳ τινὶ ὡς οἴεται τοιούτῳ ἐπιχειρήματι χρῆται. »διὰ τοῦ ἴχνους, φησί, δύναται 30 νοεῖσθαι τὸ οὐ ἐστὶν ἴχνος. ἐν δὲ τοῖς κτιστοῖς καὶ φυσικοῖς πράγμασι ἐστὶν ἴχνος τριάδος. Ἀριστοτέλης ἄρα τὰ κτιστὰ καὶ φυσικὰ πράγματα γνοὺς ἔγνω καὶ αὐτὴν τὴν τριάδα.« ἀλλὰ τὸ ἐπιχείρημα τοῦτο οὐ μόνον οὐκ ἐστὶν ἄλυτον, ἀλλὰ καὶ μάλα εὐλυτον. ψευδῶς γὰρ λέγεται ἴχνος τριάδος, ἢ τριάς ἐστίν, εἶναι ἐν τοῖς κτιστοῖς πράγμασι. οὐδὲ γὰρ ἐστὶν ἐν 35 αὐτοῖς ἴχνος τριάδος, ἢ δὴ τῇ οἰκείᾳ αὐτῆς ἐσωτερικῇ προόδῳ ἢ θεῖα τριάς διακρίνεται, ἀλλ' ἢ ἐν τι καὶ ἠνωμένη ἐστίν, ὡς ὀλίγω πρότερον ἔφην. »ἀλλ' ὁ Ἀριστοτέλης, φησί, τοῦτ' ἔγνω δεικνύς τὸν θεόν. τοῦτο δὲ ἐστὶν ἡ τριάς. ἔγνω ἄρα τὴν τριάδα.« τοῦτ' οὖν παρὰ τῶν ἐν ταῖς σχολαῖς παιδῶν εἰληφῶς ὡς εἶκε λέγει, οἳ δὴ γυμνασίας ἐνεκα οὕτω πως ἐπιχειροῦ- 40 σιν. μὴ δυνάμενος δὲ τὴν αὐτοῦ εὐρεῖν λύσιν, ὁ καὶ τοῖς παισὶν αὐτοῖς ἐστὶ ῥᾶστον — ἀποκρίνοιντο γὰρ ἄν, ὡς ἔγνω μὲν Ἀριστοτέλης τὸν τρισυπόστατον καὶ ἓνα θεόν, οὐ μέντοι ἔγνω θεὸν τρισυπόστατόν τε καὶ ἓνα —, εἰς τοσοῦτον